

MUHABBATNING JAMIYATDAGI FALSAFIY VA PSIXOLOGIK O'RNI

Jo'rayev Bobur Nurali o'g'li

*Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika
Universiteti Olmaliq filiali Ijtimoiy-gumanitar
fanlar va tillar kafedrasida assistenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimdan to hozirgi davrga qadar insonlar orasidagi eng muhim bo'lgan his – tuyg'u muhabbatning jamiyatdagi ahamiyati hamda uning psixologik va falsafiy qarashlar haqidagi naziriyalar tahlil qilinib chiqilgan.

Tayanch tushunchalar: muhabbat, jamiyat, his-tuyg'u, ishonch, juftlik, halollik, empatiya:

Tadqiqotlar uzoq vaqtlardan beri insonlar muhabbatga muhtoj ekanini ko'rsatgan. Muhabbat mavjud bo'lsa, bu shaxsiy farovonlik va munosabatlardan qoniqishni oshiradi. Bundan tashqari, juftliklarning qadriyatlarini va hissiy tajribalardagi o'xshashlik ularni bir-biriga yanada yaqinlashtiradi. Empatiya, ya'ni boshqalarning his-tuyg'ularini tushuna olish qobiliyati, ko'pincha har xil munosabatlarda muhim rol o'ynaydi va samarali muloqotning asosiy tarkibiy qismidir deb hisoblanadi. Devis empatiyani to'rt asosiy yo'nalishga bo'ladi: hamdardlik, shaxsiy bezovtalik, nuqtai nazarni qabul qilish va fantaziya.

So'nggi 60 yil ichida muhabbat bilan bog'liq munosabatlar — romantik juftliklar, oilalar va do'stlar o'rtasidagi aloqalar — haqida tadqiqotlar juda ko'paydi. Antropologlar, klinik psixologlar, rivojlanish psixologlari, evolyutsion psixologlar, tarixchilar, primatologlar va sotsiologlar muhabbatning mohiyatini tushunishga harakat qilishmoqda. "Muhabbat nima?" degan savolga javob izlash nafaqat tadqiqotchilar, balki har bir inson uchun ham muhimdir. Yozuvchilar, faylasuflar, shoirlar va haykaltaroshlar asrlar davomida muhabbatni ifodalashga urinishgan bo'lsa-da, faqat yaqin yillardan beri ijtimoiy fanlar muhabbatga ilmiy yondashishni boshladi. U muhabbatni uch tarkibiy qismga ajratgan: yaqinlik, ehtiyoj va g'amxo'rlik.

Berscheid va Hatfiyeld muhabbatni ikki turga bo'ladi: do'stona muhabbat (g'amxo'rlik, ishonch, halollik va hurmatga asoslangan) va ehtirosli muhabbat (kuchli hissiy holatlar, jismoniy qo'zg'alish va jinsiy tortishuv bilan tavsiflanadi). Sternbergning "uchburchak muhabbat nazariyasi" muhabbatni ehtiros, yaqinlik va sadoqat deb ajratadi. Ushbu uch elementning turli kombinatsiyalari sakkiz xil muhabbat turini hosil qilishi mumkin. Fehr odamlar muhabbat nima deb o'ylashlarini so'rab, ko'pchilik halollik, ishonch, g'amxo'rlik, qaramlik, jinsiy ehtiros va jismoniy jozibani muhabbat bilan bog'lashini aniqladi. Fehr do'stona muhabbatni asosiy, ehtirosli muhabbatni esa ikkinchi darajali deb baholagan. Yakunida Gottschall va Nordlund quyidagi fikrni bildiradi: "Kimnidir romantik jihatdan sevish — bu uni noyob inson sifatida ideal holatda ko'rish, u haqida doimo o'ylash va o'z hayotiy ustuvorliklaringiz tubdan o'zgarishini anglashdir. Bu odam uchun chuqur g'amxo'rlik qilish va u yo'qligida bo'shliq yoki og'riqni his qilishdir".

Ba'zi yolg'iz hayvonlar — masalan, katta pandalar va tipratikanlar — muhabbatga ehtiyoj sezmaydi. Ular faqat ko'payish vaqtida qisqacha birlashishadi, so'ngra yana yolg'iz yashashda davom etishadi. Ammo insonlar ijtimoiy mavjudotlar sifatida guruhlarda yashab, omon qolish va genetik merosni davom ettirish uchun bir-birlariga suyanadi (Aronson). Ba'zi odamlar esa biz uchun shu qadar muhimki, ularning farovonligi uchun biz o'z manfaatlarimiz va hatto hayotimizni ham qurbon qilamiz. Buss shunday deb savol qo'yadi: "Muhabbat deb ataladigan murakkab psixologik holat, ya'ni hissiy holatlar, ma'lumotlarni qayta ishlovchi tizimlar va muhabbat harakatlari — bu evolyutsion moslashuv bo'lishi mumkinmi?". Bu degani, muhabbatning hayotda omon qolishga xizmat qiluvchi moslashuvchan funksiyalari bor.

Muhabbatning shunday funksiyalaridan biri — sevishganlarni bir-birlariga va farzandlariga sodiq qilishidir. Shimpanzelardan farqli o'laroq, inson erkaklari ayol ovulyatsiya qilayotganini aniqlay

olmaydi, shu sababli ular yil davomida jinsiy munosabatda bo'lishadi. Insonlar farzandlariga vaqt, kuch va muhabbat bag'ishlaydi. Bu esa ayollarning ko'payish yillarini bir erkakka bag'ishlashiga olib keladi. Erkaklar esa o'z ayollarini boshqalar ta'siridan himoya qilishadi va butun hayotini, resurslarini oilaning yashab qolishiga bag'ishlashadi.

Buss shunday deydi: "Uzoq muddatli juftlik munosabatlarining rivojlanishi, inson psixologiyasida bir insonni, boshqa barcha imkoniyatlardan ustun qo'yish uchun zarur bo'lgan mexanizmlarni talab etadi. Bu sodiqlik muammosini hal qilish usulini topishni talab qildi." Frank shunday degan: agar turmush o'rtoqlar oqilona sabablar asosida tanlansa, bu sabablar o'zgarganida ular tark etilishi mumkin. Ammo agar sevgi nazorat qilib bo'lmaydigan holatda bo'lsa, bu sodiqlikni ta'minlaydi – boylilik emas, kambag'allikda ham, sog'lik emas, kasallikda ham.

Amerikaliklar tarixan muhabbatga katta e'tibor qaratgan bo'lsalar-da, hozir u global va universal hodisa sifatida e'tirof etiladi. Odamlar qayerda tug'ilishidan va qaysi madaniyatga mansubligidan qat'i nazar, muhabbatni boshdan kechirishadi. Hatto muhabbatni taqiqlashga uringan jamiyatlarda ham u mavjud bo'lgan va ba'zida rivojlangan. Masalan, XIX asrda Birlik jamiyati muhabbatni faqat yashirin jinsiy istak sifatida ko'rgan va uni axloqiy jihatdan nomaqbul deb hisoblab, taqiqlagan. Shakerlar esa romantik muhabbatni jamiyat maqsadlariga tahdid deb ko'rib, uni yo'q qilishga harakat qilishgan, ammo bu urinishlar muvaffaqiyatsiz bo'lgan. Mormonlar jamiyati ham XIX asrda muhabbatni yo'q qilishga harakat qilgan, lekin romantik muhabbat yashirin holatda bo'lsa-da, saqlanib qolgan. Bu shundan dalolat beradiki, sevish inson irodasiga bog'liq emas – uni vaqtincha bostirish yoki yashirish mumkin, lekin butunlay yo'q qilishning imkoni yo'q turli madaniyatlardagi odamlarning aksariyati o'z munosabatlarini muhabbat tufayli tanlaganliklarini bildirgan.

Xulosa

Ushbu maqola muhabbatni falsafiy va psixologik nuqtai nazardan o'rganishga qaratilgan. Berman qadimgi davrlardan hozirgi kungacha bo'lgan yirik mutafakkirlarni tahlil qilib, muhabbat aniq ta'riflanmasa-da, barchaga tanish va his qilinadigan holat ekanini ta'kidlaydi. Muhabbat insonning har bir jabhada subyektiv fikrlarini vas hu o'rinda hissiyotlarining ko'zgu sidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adamczyk, K. (2018). Romantik munosabatlarning yoshlar psixologiyasiga ta'siri. *Journal of Emotional Security Studies*, 12(3), 45-59
2. Berscheid, E., & Hatfield, E. (1969). Muhabbatning ikki turi: do'stona va ehtirosli muhabbat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13(2), 121-134.
3. Buss, D. M. (2018). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind*. New York: Routledge.
4. Fehr, B. (1988). Muhabbatni ta'riflash: odamlarning qarashlari. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5(1), 85-102.
5. Fisher, H. (2004). Muhabbat va miyaning kimyoviy reaksiyalari. *Journal of Neuropsychology*, 18(3), 209-225
6. Sternberg, R. J. (1986). Uchburchak muhabbat nazariyasi. *Psychological Review*, 93(2), 119-135.